

אבות לבנים

שיעורים במסכת אבות

תוכן העניינים

9 לוח ראשי תיבות וקיצורים

משניות מסכת אבות

13 פרק ב

שיעורים על פרק ב

19	"תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם"	משנה א (א)
31	חישוב שכר המצוות	משנה א (ב)
41	"הסתכל בשלושה דברים"	משנה א (ג)
54	הנהג בהן מנהג דרך ארץ	משנה ב (א)
66	העמלים עם הציבור	משנה ב (ב)
74	הוזהירים ברשות	משנה ג (א)
79	קדש עצמך במותר לך	משנה ג (ב)
87	רצון האדם ורצון ד'	משנה ד (א)
95	"אל תפרוש מן הציבור!"	משנה ד (ב)
106	מידותיו של הלל	משנה ה
118	מידה כנגד מידה	משנה ו
124	במה ראוי להרבות?	משנה ז
133	"אל תחזיק טובה לעצמך!"	משנה ח (א)
144	תלמידי רבן יוחנן בן זכאי	משנה ח (ב)
155	איזוהי דרך ישרה?	משנה ט
165	הם אמרו שלושה דברים?	משנה י (א)
171	משנת רבי אליעזר	משנה י (ב)
179	הגישה הראויה כלפי חכמים	משנה י (ג)
186	משנת רבי יהושע	משנה יא
193	משנת רבי יוסי	משנה יב

203 "הוי זהיר בקריית שמע ובתפילה"	משנה יג (א)
212 "אל תעש תפלתך קבע"	משנה יג (ב)
219 משנת רבי אלעזר	משנה יד (א)
225 שתהיו עמלים בתורה	משנה יד (ב)
235 המלאכה מרובה!	משניות טו-טז
247 שכר העולם הזה ושכר העולם הבא	משנה טז

משנה א (א)

"תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם"

רבי אומר: איזוהי דרך ישרה שיבר לו האדם? – כל
שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם.
והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה – שאין אתה יודע
מתן שכרן של מצוות.
והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה
כנגד הפסדה.
והסתכל בשלשה דברים – ואי אתה בא לידי עברה:
דע מה למעלה ממך – עין רואה, ואזן שומעת וכל
מעשיך בספר נכתבים.

א. דמותו של רבי

משנתנו פותחת במילים: "רבי אומר", כלומר, רבי סתם, אין צורך
להזכיר את שמו משום שכולם יודעים במי מדובר, זהו הרב של כולם.

גם היום ישנם רבנים מרכזיים ביותר שאין צורך להזכיר את שמם,
מספיק לומר: "הרב" וכולם יודעים במי מדובר. לדוגמה, כשאומרים:
"הרב" בארץ ישראל, כולם יודעים שהכוונה לרב אברהם יצחק הכהן
קוק זצ"ל. אני עצמי שמעתי את הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל מכנה
את הרב זצ"ל: "הרב" והיה ברור לכולם סביבו במי מדובר. בארצות
הברית, לעומת זאת, כולם יודעים שסתם "הרב" הוא הרב יוסף דוב הלוי
סולובייצ'יק זצ"ל.

כך כשאומרים רבי סתם – כולם יודעים שהכוונה לרבי יהודה הנשיא.
כך הוא נקרא במהלך חייו, וכך מקובל לקוראו עד עצם היום הזה – רבי

סתם הוא רבי יהודה הנשיא. לצד כינוי זה, הוא מכונה לעיתים גם בכינוי: **רבנו הקדוש**.

הרמב"ם, בהקדמתו הגדולה לפירוש המשנה, מתאר את דמותו של רבי כפי שהיא מצטיירת ממקורות חז"ל:

היה יחיד בדורו ומיוחד בתקופתו, איש שכלל בו ד' מן המדות הטובות והחסידות, מה שזיכהו בעיני אנשי דורו לקרותו: "רבינו הקדוש"... והיה בתכלית החכמה ורום המעלה... והיה בתכלית הענוה ושפלות הרוח והרחקת התאוות... והיה צח לשון ובקי בשפה העברית יותר מכל אדם.

רבי היה בנו של רבן שמעון בן גמליאל, שמשנתו חותמת את פרק א במסכתנו. רבי ירש מאביו את תפקיד הנשיאות והמשיך בכך את שושלת הנשיאות של בית הלל. השושלת המשיכה הלאה גם לצאצאיו וצאצאי צאצאיו.

רבי ידוע בענוותנותו הרבה, כפי שמעידים עליו חז"ל (משנה, סוטה ט, טו): "משמת רבי – בטלה ענוה ויראת חטא". כלומר, ברבי התגלמו מידות הענוה ויראת החטא בשלמותו, ועל כן, כאשר מת, בטלו כביכול מידות אלו מן העולם. הדגשה זו חשובה משום שאף שרבי היה בעל תפקיד חשוב ובעל מעמד נישא, בחרו חז"ל להדגיש דווקא את מידות הענוה ויראת החטא שלו.

הגמרא (חגיגה ה, ב) מספרת שרבי ורבי חייא היו מהלכים יחד, ובדרכם הגיעו לעיר ששכן בה תלמיד חכם. ביקשו השניים להקביל את פני אותו תלמיד חכם. אולם, מששמעו שאותו תלמיד חכם עיוור, הציע רבי חייא שילך לבדו כך שרבי לא יזלזל בכבוד נשיאותו. אך רבי התעקש להצטרף. כשנפרדו מאותו תלמיד חכם, בירך אותם: "אתם הקבלתם פנים הנראים ואינן רואין – תזכו להקביל פנים הרואים ואינן נראין!". אמר רבי לרבי חייא: "אם לא הייתי מצטרף, הייתי מפסיד את הברכה הזו!".

מסיפור זה אנו רואים שרבי, חרף מעלתו הרמה בהיותו נשיא, ראה חובה לעצמו לכבד כל תלמיד חכם, גם עיוור, שלמעשה לא יראה אותו, ולא הקפיד על כבודו.

”תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם”

חז”ל מתארים במקומות רבים¹ את עושרו הרב של רבי, אך עם זאת מביאים את עדותו על עצמו בסוף ימיו (כתובות קד, א):

בשעת פטירתו של רבי, זקף עשר אצבעותיו כלפי מעלה, אמר: “ריבוננו של עולם, גלוי וידוע לפניך שיגעתי בעשר אצבעותי בתורה – ולא נהניתי אפילו באצבע קטנה! יהי רצון מלפניך שיהא שלום במנוחתתי!”.

יצתה בת קול ואמרה: “יבוא שְׁלוֹם, יְנוּחוּ עַל מְשַׁבְּוֹתָם” (ישעיהו נז, ב).

כלומר, אף שהיה עשיר גדול, לא השתמש רבי בעושרו לעצמו ולא “נהנה אפילו באצבע קטנה”, אלא הקדיש את כל חייו לתורה ולהנהגת ישראל.

רבי חייא, תלמידו של רבי, העיד על רבו: “אותו היום שמת רבי – בטלה קדושה!” (כתובות קג, ב), אמירה המצביעה על קדושתו הרבה.

לקראת סוף מסכתנו (ו, ח), אומר רבי שמעון בן מנסיא, בשם רבי שמעון בן יוחאי, שהנוי והכוח, העושר והכבוד, החוכמה והזקנה, השיבה והבנים – נאה לצדיקים ונאה לעולם. ומוסיף רבי שמעון בן מנסיא עצמו ואומר שכל ה”מידות שמנו חכמים לצדיקים – כולם נתקיימו ברבי ובניו”.

חכמים מספרים שביום מותו של רבי, כאשר כבר שכב על ערש דווי, גזרו חכמים תענית ועיכבו את מיתתו בתפילה בלתי פוסקת. אמתו של רבי, שראתה בצערו של אדונה ובקושי שלו במצבו, הצליחה להסיח לרגע את דעתם של חכמים מתפילתם עליו, וכך נפטר.

ולכאורה יש לתהות על התעקשותם של חכמים להשהות את לכתו של רבי מן העולם – הלוא כבר שכב על ערש דווי, בלי יכולת ממשית ללמד תורה ולפעול, כך שאיזו תועלת מצאו בהשאתו בחיים, איזו ברכה הוא כבר יכול להביא לעולם במצבו?! מדוע לא הניחו לו למות בשקט?

1. ראה למשל: שבת קיג, ב; גיטין נט, א; עבודה זרה יא, א.

אלא, חכמים הבינו שעולם עם רבי ועולם בלי רבי – אינו אותו עולם!
עצם הימצאותו של צדיק גדול כל כך בעולם היא ברכה גדולה לעולם
כולו!

ב. חיבור המשנה

נראה כי התרומה המשמעותית ביותר שתרום רבי לדורות היא חיבור
המשנה, כפי שמתאר הרמב"ם בהקדמה לספרו "משנה תורה":

רבינו הקדוש חיבר המשנה. ומימות משה רבינו ועד רבנו
הקדוש לא חיברו חבור שמלמדין אותו ברבים בתורה שבעל-
פה. אלא בכל דור ודור, ראש בית דין או נביא שהיה באותו
הדור כותב לעצמו זכרון השמועות ששמע מרבותיו והוא
מלמד על-פה ברבים. וכן כל אחד ואחד כותב לעצמו כפי כחו
מביאור התורה ומהלכותיה כמו ששמע ומדברים שנתחדשו
בכל דור ודור בדינים שלא למדום מפי השמועה אלא במדה
משלש עשרה מדות והסכימו עליהם בית דין הגדול.

עד רבי, הייתה התורה שבכתב כתובה ואילו התורה שבעל-פה נלמדה
בעל-פה. החכמים היו כותבים לעצמם את שלמדו מרבותיהם ואת
החידושים שחודשו בדורם, והיו מלמדים אותם בעל-פה לתלמידיהם.

וכן היה הדבר תמיד עד רבינו הקדוש. והוא קיבץ כל השמועות
וכל הדינים וכל הביאורים והפירושים ששמעו ממה רבינו
ושלמדו בית דין שבכל דור ודור בכל התורה כולה, וחיבר מהכל
ספר המשנה.

רבי חידש חידוש גדול. הוא אסף וקיבץ את דברי התורה שהיו בקרב
חכמי ישראל, סינן ומיין אותם וחיבר באמצעותם את המשנה, קובץ
אחד מקיף המתמצת את עיקרי התורה שבעל-פה שנמסרו ושחודשו
מאז משה רבנו.

ושננו לחכמים ברבים, ונגלה לכל ישראל וכתבוהו כולם. וריבצו
בכל מקום כדי שלא תשתכח תורה שבעל-פה מישראל.

החידוש הגדול במשנה איננו רק בחיבור הדברים בספר, אלא גם
בהפצתה בכל ישראל וקביעתה כספר מרכזי בלימוד התורה המקובל על
כולם.

”תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם”

מה ראה רבי לעשות דבר זה? הלוא התורה שבעל־פה ניתנה להעברה בעל־פה בלבד ולא בכתב! כדברי חז”ל (גיטין ס, ב): ”דברים שבעל־פה אי אתה רשאי לאומרו בכתב!”. כך שואל הרמב”ם בהמשך: ”ולמה עשה רבינו הקדוש כך ולא הניח הדבר כמות שהיה?”, ותשובתו:

לפי שראה שתלמידים מתמעטין והולכין, והצרות מתחדשות ובאות, ומלכות רומי פושטת בעולם ומתגברת, וישראל מתגלגלין והולכין לקצוות – חיבר חיבור אחד להיות ביד כולם כדי שילמדוהו במהרה ולא ישכח.

המציאות הקשה היא שהכריחה את רבי לחבר את המשנה. רבי חי בדור שאחרי כישלון מרד בר כוכבא, כאשר היישוב היהודי בארץ הלך והצטמק ופיזור ישראל בעולם התרחב. נוסף על כך, השלטון הרומי, שהלך והתגבר בעולם, הפגין פעמים רבות אכזריות קשה כלפי העם היהודי ותורתו. במציאות כזו, מסירת התורה ושימור אחדותה נעשה קשה יותר ויותר.

על כן, קם רבי, נשיא ישראל המקובל על כולם, וחיבר את המשנה – קובץ אחדותי שיהיה מקובל על כולם וישמש בסיס ללימוד התורה כולה. באמצעות המשנה יוכל יהודי בקצה העולם לשנן את עיקרי התורה בדיוק כמו חברו בקצהו השני של העולם. לא נגזים אפוא אם נאמר כי בזכות רבי לא נשתכחה התורה שבעל־פה מישראל!

ג. הדרך הממוצעת

רבי פותח את פרק ב במסכתנו. ההדרכה הראשונה במשנתו היא כיצד ידע האדם את הדרך הנכונה בחיים: ”איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם?”, והתשובה: ”כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם”².

בפירושו למשנה, הסביר הרמב”ם ש”דרך ישרה” משמעותה: ”פעולות הטוב אשר... הן הפעולות הממוצעות... שבהן יושגו לאדם בנפשו תכונות מעלות, ותיטב התנהגותו עם בני אדם”. הוא אינו מאריך כאן להסביר את פירושו: ”הפעולות הממוצעות”, אלא מפנה למה שכתב בהקדמת פירושו למסכת אבות.

2. ראה בשיעור הבא ביאור לשאר הדרכות המשנה.

בפרק ד באותה הקדמה, הסביר הרמב"ם שהמידות הטובות הן המידות הממוצעות, אשר אינן נוטות לקיצוניות. לדוגמה: קמצנות היא הקצנה לצד אחד ובזבזנות היא הקצנה לצד שני - ושתיהן רעות; המידה הטובה היא המידה האמצעית: עין יפה - לתת בנדיבות בלי להגזים.

חשוב להדגיש שהדרך שהציע הרמב"ם, דרך האמצע, איננה פשרה בין שתי המידות הקיצוניות, אלא דרך של שלמות והרמוניה - מיזוג נכון של המידות השונות על פי שיקול דעת מושכל.

לאור זאת מסביר הרמב"ם אצלנו ש"הדרך הישרה" שמדבר עליה רבי היא אותה דרך ממוצעת והרמונית. בהליכה בדרך זו, אדם קונה לעצמו תכונות מעולות ומתקן את עצמו, ובעקבות כך גם תיטב התנהגותו עם בני אדם. לכך התכוון אפוא רבי באומרו: "כל שהיא תפארת לעושה" - דרך הטובה לאדם עצמו העושה אותה; "ותפארת לו מן האדם" - דרך המביאה ברכה גם לשאר בני האדם.

הר"ב, בפירושו למשנה, מרחיב את פירוש הרמב"ם בדוגמה ממידת הנדיבות:

אם אדם הולך בדרך הקמצנות, יש אומנם: "תפארת לעושה" - שהרי אוסף ממון הרבה, אבל אין: "תפארת לו מן האדם" - בני אדם אינם מפארים אותו על מידתו.

ואם הוא מפזר יותר מן הראוי, אומנם מתקיים בו: "תפארת לו מן האדם" - בני אדם מפארים אותו, אבל אין: "תפארת לעושה" - שהרי בא לעניות בשל כך.

אבל מידת הנדיבות, שהיא אמצעית בין קמצנות לפזרנות, היא גם: "תפארת לעושה" - ששומר את ממונו ואינו מפזר יותר מהראוי, וגם: "תפארת לו מן האדם" - שבני אדם מפארים אותו על נדיבותו.

וכך הדבר בכל המידות - הדרך הנכונה היא לנהוג בצורה שקולה, שתהיה טובה גם לאדם עצמו וגם לבריות סביבו. אומנם חשוב שאדם ייטיב לבריות, אך גם בזה ההקצנה אינה ראויה, שכן, אדם צריך לדאוג גם למצבו. על כן צריך לחפש את האיזון הנכון שייטיב לכולם.

"תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם"

ד. "כָּל דַּרְכֵי אִישׁ – זֶךְ בְּעֵינָיו"

החסיד יעב"ץ מסביר בפירושו למשנתנו שקשה לאדם לבחון בעצמו את דרכו בצורה עניינית ואמיתית משום ש"אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע" (יבמות כה, ב), כלומר, אדם מתקשה למצוא חסרונות בעצמו.

בדומה לכך נאמר במשלי (טז, ב): "כָּל דַּרְכֵי אִישׁ – זֶךְ בְּעֵינָיו", ובסגנון אחר (שם כא, ב): "כָּל דֶּרֶךְ אִישׁ – יִשָּׂר בְּעֵינָיו". באופן טבעי אדם רואה את דרכו כאילו היא הדרך הזכה והישרה ביותר וממילא קשה לו לשפוט את התנהלותו בצורה אמיתית.

המשנה שואלת: "איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם?" – איך ידע האדם לבחור ולברור לעצמו את הדרך הישרה? והרי קשה לו לבחון בכנות את הדרך שהוא עצמו צועד בה! עונה על כך המשנה בהבאת שתי אמות מידה לאדם לבחינת הדרך הנכונה בחיים:

א. "כל שהיא תפארת לעושה" – דרך שאחרים עשו אותה, והאדם עצמו, המביט בה מבחוץ, רואה אותה בצורה חיובית.

ב. "ותפארת לו מן האדם" – דרך שהאדם עצמו הולך בה, ואלו העומדים מבחוץ מפארים אותה על הליכתו בה.

כלומר, כשאדם מקבל אישור שדרכו חיובית מאנשים חיצוניים, גובר הסיכוי שדרכו היא באמת הדרך הנכונה והראויה. גורם חיצוני בוחן את התנהגות האדם בצורה אמיתית ועניינית יותר מהאדם עצמו³.

החסיד יעב"ץ מוסיף שאין לאדם להעתיק מיד דרך שהצליחו בה אחרים, שכן, ייתכן שהדרך ההיא אומנם טובה להם, אך לו, באופן אישי, אין היא טובה, "שכבר יקרה שתאות אותה הדרך לאשר הלך בה, ולא תאות לכול" (לשון היעב"ץ). על כן, אחרי שאדם אוחז בדרך מסוימת זמן מה, והיא נראית טובה בעיניו, עליו לבחון אם היא גם: "תפארת לו מן האדם", אם אנשים מאשרים את ההליכה האישית שלו בדרך זו.

3. ראה מה שהבאנו על פי עיקרון זה בביאור ההדרכה: "וקנה לך חבר" בשיעור למשנה ו(א) בפרק א, אות ו.

עם זאת, חשוב להדגיש שבחינה זו נכונה לגבי **המידות האנושיות** - ש"לא יצורפו כי אם במצרף שכל בני אדם" (שם). אבל בכל הקשור לצד **הא-לוהי**, הבחינה היחידה היא רק על פי דבר ד', הבא לידי ביטוי בתורה שבכתב ושבעל-פה, ובלשון היעב"ץ: "ואם הרשיתך לבחור במדות האנושיות - לא הרשיתך במדות הא-לוהיות".

רעיון דומה הביא מהר"י אלאשקר בפירושו למשנה: היאך ידע אדם "**איזוהי דרך ישרה**"? - כיצד נכון לו להתנהג כלפי הזולת? התשובה היא: "**שיבור לו האדם**" - כלומר, הדרך שהאדם היה בורר לעצמו - שהיה רוצה שכך יתנהגו אחרים כלפיו - היא היא הדרך שעליו להתנהג בה כלפי אחרים.

הוא מזכיר בקשר לכך את ציווי התורה (ויקרא יט, יח): "**וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ**" ואת הדרכת הלל: "דעלך סני לחברך לא תעביד" (שבת לא, א), ובמילים שלנו: מה ששנוא עליך - אל תעשה לחברך. כך אפשר ללמוד מהי הדרך הישרה: אהוב את חברך כשם שאתה אוהב את עצמך, ומנע מחברך את שהיית רוצה שימנעו ממך.

על פי זה הוא מסביר את לשון המשנה:

"**כל שהיא תפארת לעושה**" - הליכה בדרך של: "**וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ**" היא בוודאי תפארת לעושה - "שיכול הוא להתפאר בה לפני ד' יתברך ולפני האנשים, וגם כן בודאי יפארוהו האנשים ויהיו אוהבים אותו כשירגישו כשיש בו התכונה הזאת" (לשון מהר"י אלאשקר).

אך צריך לסייג זאת, שכן, ייתכן שלאדם מסוים לא מפריע שירעו לו, שלפי הדרכת "**וְאָהַבְתָּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ**" יסבור שיוכל להרע גם לאחרים! על כן משלימה המשנה ואומרת: "**ותפארת לו מן האדם**" - "איני מצוה אותך שתבחר כי אם במה שהיא תפארת לעושה ויפארוך האנשים" (שם). כלומר, אומנם הבחינה הראשונה של הדרך הנכונה היא מה שאתה היית בוחר לעצמך, אך לאחר מכן צריך לוודא שגם אחרים יפארו אותך אם תלך בדרך זו, לא הכול תלוי בדרך שאתה רואה את הדברים.

ה. "**בְּעֵינֵי אֱ-לֹהִים וְאָדָם**"

לפי הפירושים הקודמים, "תפארת לעושה" היא תפארת לאדם עצמו, העושה את הדרך הישרה. אולם, יש המבינים שהכוונה לתפארת לקדוש

”תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם”

ברוך הוא, עושה שמיים וארץ. כך מביא המאירי בפירושו למשנה: ”יש מפרשים ‘לעושה’⁴ – על הקדוש ברוך הוא, שהוא נקרא פועל ועושה של כל דבר”. לפי זה, ”תפארת לעושה” – היא תפארת לד’ העושה אותה, המאפשר את עשייתה של הדרך הישרה⁵.

לפעמים אדם עושה מעשה שהוא אומנם טוב לבריות – אך רע הוא בעיני ד’, ולפעמים להיפך. על כן כותב המאירי שאדם צריך ללכת בדרך שתהיה ישרה גם בעיני ד’ – ”תפארת לעושה”, וגם בעיני הבריות – ”תפארת לו מן האדם”.

הבנה זו של הדרכת רבי עולה גם ממדרש חז”ל. בקשר למילים: ”וְעָשִׂיתָ הַיָּשָׁר וְהַטּוֹב” (דברים ו, יח), כותב המדרש (פסיקתא זוטרתא, שם): ”הַיָּשָׁר – בעיני אדם, וְהַטּוֹב – בעיני ד’”, והוא מזכיר לצד זה את הדרכת רבי: ”כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם”.

גם הבנה זו, כמו הבנת הרמב”ם והר”ב, מזהירה מהקצנה. אדם עלול להקצין במצוה שבין אדם למקום, מתוך רצון אמיתי לעשות נחת רוח ליוצרו, אך אגב כך הוא פוגע בבני אדם⁶. וכן להיפך, אדם עלול להקצין במצוה שבין אדם לחברו, מתוך אהבת הבריות, אך בלי משים הוא יעבור על בין אדם למקום. האדם נדרש אפוא לאיזון והרמוניה בחייו.

התלמוד הירושלמי (שקלים ג, ב) מלמדנו שאדם חייב להשתדל שמעשיו יהיו טובים גם כלפי ד’ וגם כלפי הבריות, ודבר זה איננו נלמד מסברה, אלא מקורו בתנ”ך:

4. אנו אומנם גרסנו במשנה: ”לעושה”, אך ישנה גם גרסה: ”לעושה”, כפי שכתב כאן המאירי.

5. המאירי מביא דוגמה לשימוש כזה בלשון עשייה מהפסוק הנאמר בקשר לאברהם ושרה בצאתם מחרון (בראשית יב, ה): ”וְאֵת הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר עָשָׂו בְּחָרָן” – שאין הכוונה שעשו ממש, אלא שהשלימו ותיקנו ענייניהם. כך כאן: ”לעושה” – אין הכוונה שד’ הוא העושה אותה, אלא שהוא מאפשר את השלמתה ביד האדם.

6. חז”ל אומרים במשנה (סוטה ג, ד) ש”חסיד שוטה” הוא מ”מכלי עולם”. הגמרא (סוטה כא, ב) מביאה דוגמה: כגון שרואה אישה טובעת בנהר והוא נמנע מלהצילה משום שחושש לראותה בלתי צנועה. דוגמה זו ממחישה את הסכנה שבהקצנה בבין אדם למקום על חשבון בין אדם לחברו.

בתורה ובנביאים ובכתובים מצאנו שאדם צריך לצאת ידי
הבריות כדרך שהוא צריך לצאת ידי **המקום**:

בתורה מניין? - דכתיב (במדבר לב, כב): "וְהֵייתֶם נְקִיִּים מִד' וּמִיִּשְׂרָאֵל"⁷.

בנביאים מניין? - דכתיב (יהושע כב, כב): "אֶל אֱלֹהֵים ד', אֶל אֱלֹהֵים ד'! הוּא יִדַע וְיִשְׂרָאֵל הוּא יִדַע..."⁸.

בכתובים מניין? - שנאמר (משלי ג, ד): "וּמְצָא חַן וְשֹׁכֵל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם".

מעשי האדם צריכים להתקבל בצורה חיובית גם בעיני ד' - "תפארת לעושה", וגם בעיני הבריות - "ותפארת לו מן האדם".

על הפסוק שמביא הירושלמי מהכתובים: "וּמְצָא חַן וְשֹׁכֵל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם" כותב בעל "אור החיים" (פירוש "ראשון לציון" על הפסוק):

יש בני אדם בעולם שהם בעלי חכמה, וכל חכמתם היא למצוא חן בעיני בני אדם, וכאשר יצטרך למצוא חן בעיני אדם - לא יעמוד בעיניו אם לא ידקדק בעבירה ויצדד לה צדדין להתיר.

ויש כת אחרת אשר תתלהב לשמור שכל טוב בעיני ד', והגם שימשך לו שלא ימצא חן בעיני בני אדם.

לזה בא שלמה המלך עליו השלום וצוה לשתי כתות הנזכרות שיבקשו לעשות שתיהן - **בעיני ד' ואדם** - שאין לזלזל באחת מהן.

7. השבטים ראובן וגד ביקשו ממשה לנחול בעבר הירדן ולא להיכנס ארצה. בסופו של דבר הסכים משה לבקשתם בתנאי שקודם לכן יסייעו לישראל בכיבוש הארץ: "וְנִקְבְּשָׁה הָאָרֶץ לְפָנֵי ד' וְאַחַר תָּשָׁבוּ - וְהֵייתֶם נְקִיִּים מִד' וּמִיִּשְׂרָאֵל" - כלומר, החובה שלכם היא גם כלפי ד' וגם כלפי ישראל.

8. ישראל האשימו את שניים וחצי השבטים שבעבר הירדן המזרחי בבניית מזבח על הירדן. שבטי עבר הירדן הסבירו שהמזבח לא נבנה למטרות פולחן - אלא רק לזיכרון. בתוך דבריהם הם מדגישים שד' בוודאי יודע את טוהר כוונתם, אך חשוב להם שגם ישראל יכירו בכך.

”תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם”

אכן, בהמשך הוא מדגיש שאם אי אפשר לאדם לעשות את שתיהן כאחת, עליו להעדיף את רצון ד' – אף שמפסיד את חן הבריות. אולם, חשוב שיעשה זאת לשם שמיים באמת, ובזכות זה ייתן לו ד' חן בסופו של דבר גם בעיני הבריות שיבינו שאורחותיו ישרים.

9. ”תפארת לאדם” מתוך ”תפארת לעושה”

גם הרשב"ץ, בפירושו למשנתנו, סבור שההדרכה היא ללכת בדרך הנכונה בעיני ד', אלא שהוא גורס את לשון המשנה קצת אחרת. במקום לגרוס: ”כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם”, הוא גורס: ”כל שהיא תפארת לעושהו – תפארת לו מן האדם”.

על פי זה הוא מסביר שאדם צריך לבחור בדרך שתהיה תפארת וכבוד להקדוש ברוך הוא, ובזה תהיה גם תפארת לו מן הבריות, זאת משום שהתורה והמצוות מביאות את האדם להיטיב לבריות וממילא למצוא חן בעיניהן.

מסתתר כאן אפוא עיקרון יסודי: מתוך היחס הנכון שבין אדם למקום עולה וצומחת התפיסה האמיתית ליחס הראוי שבין אדם לחברו. כלומר, היחסים הנכונים והבריאים בין הבריות נובעים מעבודת ד' אמיתית.

כל אדם נברא בצלם א־לוהים (בראשית א, כז). על כן, אדם המאמין בא־לוהים ועושה את מצוותיו, מוכרח לכבד את כל בני האדם – בעצם היותם ברואים בצלם א־לוהים! מתוך כך האדם תופס את חבריו בצורה משמעותית וערכית יותר ומבין שבן אדם איננו בעל חיים מפותח, כי אם חלק א־לוה ממעל! ומכיון שכך, ראוי לגשת לכל אדם בכבוד גדול⁹. כך יוצא שבין אדם למקום הוא הפתח לבין אדם לחברו!

עשרת הדיברות ניתנו בהר סיני על שני לוחות הברית. הלוח הראשון מכיל את הדיברות העוסקים ביחסים שבין אדם למקום, כמו האמונה בד', איסור עבודה זרה ושבט. הלוח השני, לעומת זאת, מכיל את המצוות שבין אדם לחברו – כמו איסורי גזל ורצח. אם נעמיד את הלוחות זה לצד זה ונקביל כל דיבר בלוח הראשון למקבילו בלוח השני

9. הרחבה בעניין זה ראה בשיעורים למשנה יד בפרק ג.

נמצא קשרים משמעותיים בין הלוחות כך שכל דיבר בלוח שבין אדם לחברו נובע ממקבילו בלוח שבין אדם למקום¹⁰.

ההקבלה בין חמשת הדיברות שבין אדם לחברו לבין חמשת הדיברות שבין אדם למקום מלמדת שהיחסים שבין אדם לחברו – בצורה המרוממת ביותר – נובעים ונלמדים מהיחסים שבין אדם למקום. מתוך שאדם מבסס בקרבו את היחס הראוי לבורא עולם, הוא מגיע גם לקיום מצוות שבין אדם לחברו כראוי.

יש הסוברים שאדם יכול להיות טוב לזולת ולחברה על אף ניתוקו מריבונו של עולם. אומנם ייתכנו אנשים פרטיים בעלי מידות טובות, הנוהגים בכבוד לזולת בלי הדרכה תורנית, אך ציבור גדול, עם שלם, יכול להגיע לכך רק דרך אמונה אמיתית בד' ושמירת כל מצוותיו.

נוסף על כך, אפילו ההתנהגות הטובה של אותם יחידים, המכבדים את הזולת בלי הדרכת ד', טובה היא רק עד לרמה מסוימת. כדי להגיע לרמה הגבוהה ביותר בתחום שבין אדם לחברו אי אפשר בלי חיבור לד' ולתורתו¹¹.

10. ראה הקבלה זו בהרחבה בספרי **בשערי הארץ** (ואתחנן, "שני לוחות הברית – 'כְּשֵׁנֵי עֶפְרַיִם תְּאֻמֵי צְבִיָּה'").

11. עוד בעניין זה ראה בשיעור למשנה ה(א) בפרק א.